

‘De wereld zal nooit gebrek hebben aan wonderen,
hoogstens aan verwondering.’

G.K. Chesterton

The background of the page is a dense, golden-yellow texture. It consists of numerous thin, vertical, slightly wavy lines that create a shimmering, forest-like appearance. The lines are closely packed and vary in length and thickness, giving the overall effect a rich, organic feel. The color is a warm, bright yellow-gold.

Voorwoord

Een gierzwaluw vliegt in een heel zwaluwenleven ongeveer twee miljoen kilometer, genoeg om twee keer heen en weer naar de maan te vliegen en dan nog eens terug naar de maan. Minstens tien maanden per jaar houdt hij geen moment op met vliegen; de wind wast hem schoon, hij slaapt onder het vliegen en hoeft dus niet te landen.

De boskikker overleeft de winter door zichzelf in te vriezen. Zijn hartslag vertraagt en valt dan stil; het water dat om zijn organen ligt verandert in ijs. In de lente ontdooit hij, waarna zijn hart spontaan weer op gang komt. We begrijpen nog steeds niet hoe het hart weet dat het weer moet kloppen.

Op zee fluiten dolfinnen naar hun jongen in de baarmoeder; maanden voor de geboorte, en daarna nog twee weken lang, zingt de moeder telkens dezelfde karakteristieke fluittonen. De andere dolfinnen zijn in die weken stiller dan normaal om het ongeboren jong niet te verwarren als het de roep van zijn moeder leert kennen.

Deze dingen – eindeloos vliegen, een zelfopwekkend hart, een kleintje dat namen leert in de baarmoeder – klinken als fabels voor kinderen, maar eigenlijk is de echte wereld zo verbijsterend dat ons vermogen tot verwondering, hoe groot het ook is, de contouren van de werkelijkheid nauwelijks kan overzien.

Dit boek is voor een deel gemaakt van momenten waarop we in botsing kwamen met levende wezens, momenten van vreugde en verwoesting, van verrukking, pracht en onverstand. Het zijn geschiedenissen die iets onthullen over ons en waarin we onszelf aantreffen in onze meest gebiologeerd en gedesorienteerde staat: op ons vreemdst. Er zijn genoeg verhalen over dat soort confrontaties om duizenden boeken te vullen, zoals dat over de heilige Cuthbert

van Lindisfarne, een zevende-eeuwse monnik die naar verluidt de hulp van zeeotters inriep toen hij nat werd in de oceaan; ze warmden zijn voeten op met hun adem en droogden hem met hun vacht. Het verhaal over een mooie jonge vrouw die Alexandre Dumas vertelde dat ze best met hem naar bed wilde, maar alleen als hij haar eerst een stokstaartje en een miereneter cadeau deed als blijk van zijn liefde. Het verhaal dat een blinde boer in Suriname ooit een babycapibara redde en die trainde als blindengeleidebeest. Dat werd vastgelegd in het *Guinness Book of Records*: ooit stapte een man dapper het duister van de wereld in en hij werd naar huis geleid door iets wat in wezen een gigantische cavia was.

De geschiedenis vermeldt niet of Dumas de deal heeft kunnen sluiten, maar het lijkt niet erg waarschijnlijk. Het stokstaartje zou in het negentiende-eeuwse Parijs nog vrij makkelijk aan te schaffen zijn, maar de miereneter was een ander verhaal. Het laat zich makkelijker raden waarom de jonge vrouw de elegante ratkat en het zoogdier met de wormtong überhaupt wilde hebben; we kennen die hunkering naar de levende wezens waarmee we de wereld delen.

Dit boek is ook een litanie van de vele wilde gokken en misverstanden, de saillante vergissingen waaruit onze kennis met pijn en moeite is opgebouwd. Vroeger joegen we bijvoorbeeld op bevers vanwege hun testikels, vanuit het idee dat die een kostelijk afrodisiacum waren, en daardoor hebben we eeuwenlang de theorie gekoesterd dat deze dieren hun eigen genitaliën zouden afbijten om hun belagers af te schudden. Ze zouden ze voor de voeten van de jagers gooien, zoals een Romeinse tekst uit het jaar 200 beweerde, 'zoals een verstandig man die in handen van rovers valt alles wat hij bij zich heeft opoffert om zijn leven te redden en zijn bezit afstaat

als losgeld'. Middeleeuwse bestiaaria werden derhalve bevolkt door afbeeldingen van furieuze bevers zich zichzelf castreerden met hun snijtanden. Zo leidde de middeleeuwse overtuiging dat struisvogels ijzer konden verteren er ook toe dat Arabische en Europese manuscripten bezaaid waren met tekeningen van deze vogel met een hoefijzer of zwaard in zijn hongerige snavel. De theorie werd getest en vastgelegd door de grote negende-eeuwse Irakese naturalist Al-Jahiz, die meldde dat de struisvogel opgewekt brandende stukken metaal wegwerkte, maar zichzelf van binnenuit opensneed toen hij een schaar verslond. We geloofden ook dat struisvogels hun eieren konden laten uitkomen door er met een vurige, onwrikbare intensiteit naar te blijven staren.

De oude vergissingen zijn fantasievol en fantastisch, en onthullen veel over menselijke hoop en vrees: onze doodsangsten, ons verlangen naar een betere spijsvertering en dito seksuele vermogens, onze zoektocht naar magische oplossingen voor problemen die ongenadig menselijk zijn. En er is geen reden om aan te nemen dat we er nu niet net zo vaak naast zitten als in alle generaties die voor ons kwamen. Het zou de moeite waard zijn om die kennis vast te houden en hem bij elke stap verwoed aan ons hart te drukken; we hebben onmetelijk veel geleerd, maar het blijft een oneindig kleine fractie van wat er is.

Er is nog zoveel te ontdekken over de grond waarop we staan en wat daaruit voortkomt. En ons verlangen om dicht bij de wilde schepselen der aarde te komen heeft ze vaak weinig goeds gebracht. Alle soorten in dit boek zijn bedreigd of hebben een ondersoort die bedreigd wordt, omdat er bijna geen wezen ter wereld meer is waarvoor dat niet opgaat. Het mondiale Westen heeft de grootste bijdrage geleverd aan de vernietiging van de ecosystemen van deze

wereld, maar de impact zal door alles op aarde gevoeld worden. We hebben niet veel tijd meer.

Dit boek wordt je aangeboden in de vormomming van een circusdirecteur, met een hoge hoed, een zweep en een opgetekend snorretje. Hij is zelf niet al te bijzonder, maar het is zijn taak om te wijzen op dat wat er is en om te zeggen: lieve vrienden, willen jullie kijken, alleen maar kijken, naar wat er is en kunnen jullie instemmen met een houding van verbazing, en liefde? Want liefde, verenigd met aandacht, is iets waaraan de komende jaren dringend behoefte zal zijn.

De wombat

‘De wombat,’ schreef Dante Gabriel Rossetti in 1869, ‘is een Vreugd, een Triomf, een Genot, een Waanzin!’ Het huis van de schilder aan Cheyne Walk 16 in Chelsea had een grote tuin waarin hij kort na de dood van zijn vrouw wilde dieren begon te hamsteren. Hij verwierf – naast andere beesten – wallaby’s, kangoeroes, een wasbeer en een zeboe. Hij onderzocht de mogelijkheden om een Afrikaanse olifant te houden, maar kwam tot de slotsom dat die met een prijs van vierhonderd pond een onredelijke aanschaf zou zijn. Hij kocht een toekan die hij volgens de geruchten op een lama leerde rijden. Maar hij was vooral dol op wombats.

Hij had er twee, waarvan er een Top heette, naar William Morris, die zijn bijnaam Topsy te danken had aan zijn dikke bos krullen. In september 1869 schreef Rossetti in een brief dat de wombat het voor elkaar had gekregen om een schijnbaar ononderbreekbare monoloog van John Ruskin te onderbreken door zijn neus tussen het vest en het jasje van de criticus te wurmen. Rossetti tekende de wombats herhaaldelijk; hij maakte een schets waarop zijn minnares – William Morris’ vrouw Jane – er eentje uitliet aan een riem. Zowel Jane als de wombat lijkt op die tekening te zieden van woede. Ze hebben allebei stralenkransen.

Rossetti’s verknochtheid is niet moeilijk te begrijpen. Wombats zijn bedrieglijke beestjes; ze zijn sneller dan ze eruitzien, dapperder dan ze eruitzien, taaier dan ze eruitzien. Ze hebben een schattig bolrond aanzien. De oudste bekende beschrijving van de wombat is die van een kolonist, John Price, die in 1798 een bezoek bracht aan New South Wales. Price omschreef hem als ‘een dier van zo’n vijftig centimeter hoog, met korte poten en een gedrongen lijf met een grote kop, ronde oren en heel kleine oogjes; is heel dik en lijkt

nog het meest op een das'. Deze omschrijving verraadt een beperkte kennis van de das, want eigenlijk ziet een wombat er meer uit als een kruising tussen een capibara, een koala en een berenjong. En hoewel de meeste een kleur hebben waarvoor 'bruin' een bruikbaar woord is, wordt een klein aantal zuidelijke breedneuswombats geboren met een zeldzame genetische mutatie die ze een goudgele vacht geeft, het weelderige blond van Marilyn Monroe.

Ondanks het feit dat ze er niet erg gestroomlijnd uitzien, kunnen wombats veertig kilometer per uur halen en die snelheid negentig seconden lang vasthouden. De snelste vastgelegde menselijke sprint was die van Usain Bolt op de honderd meter in 2009, waarbij hij een snelheid van 44,7 kilometer per uur haalde, die hij echter maar 1,61 seconde vasthield, wat doet vermoeden dat een wombat hem met gemak achter zich zou kunnen laten. Ze kunnen ook een volwassen man vloeren en hebben het vermogen om achterwaarts aan te vallen, waarbij ze roofdieren tegen de wanden van hun holen pletten met het beenharde kraakbeen in hun romp. Er zijn verbrijzelde vossenschedels in wombatholen aangetroffen.

Wombatvrouwtjes zijn zorgzame, beschermende moeders die eens per jaar – in de lente – jongen krijgen. Zoals alle buideldieren baren ze piepkleine, embryonale jongen die na een luttele dertig dagen in de baarmoeder geboren worden en vervolgens acht maanden lang hun toevlucht in de buidel van de moeder zoeken om verder te groeien. De buidel van de wombat ligt ondersteboven, zodat de kop van het kleintje tussen de achterpoten van de moeder uitkijkt, zodat ze kan graven zonder de buidel vol modder te scheppen. Dit is een buitengewoon staaltje van dierlijke aanpassing dat tegelijk een beeld schept van een moederwombat die acht maanden lang in

een constante toestand van baring verkeert, wat meteen verklaart waarom er in *Winnie de Poeh* voor een kangoeroe werd gekozen.

Voor de eerste kolonisten in Australië waren wombats ongedierte. Hoewel wombat-ham, net als kangoeroebiefstuk, een welkome aanvulling op het karige kolonistendieet kon zijn, werden ze voornamelijk beschouwd als een potentiële bedreiging voor gewassen en zijn daardoor massaal afgeslacht. (Hun spoor is makkelijk te volgen, want hun uitwerpselen nemen de vorm aan van bijna volmaakte kubusjes.) In 1906 werden wombats in Victoria geclassificeerd als schadelijk ongedierte; in 1925 werd er een premie geïntroduceerd en konden jagers tien shilling per wombatscalp verdienen. De premie stimuleerde de jacht; in een jaar tijd werden meer dan duizend wombatscalps ingewisseld door één landeigenaar. Nu is de gewone wombat, ondanks zijn naam, niet meer gewoon. Hun aantal is sterk gedaald door overbegrazing en verwoesting van hun natuurlijke leefomgeving; alle wombatsoorten zijn nu beschermd en de noordelijke breedneuswombat is een ernstig bedreigde diersoort. Zijn vacht is gladder en zachter dan die van de gewone wombat en hij heeft vrij slechte ogen, zodat hij op zijn grote, zijdezachte neus moet vertrouwen om eten te vinden in het donker. Nu zijn habitat stukje bij beetje is gerooid, is hij een van de zeldzaamste landzoogdieren ter wereld geworden. Een telling uit 1982 schatte het aantal nog levende wombats op dertig; de meest recente bevinding stelde dat 251 wombats de onbeholpen verwoestingen van de mensheid hadden weten te omzeilen.

Andere wombats zijn rechtstreekser door mensen omgebracht. In 1803 kwam de befaamde ontdekkingsreiziger Nicolas Baudin met een ark vol dieren voor Napoleons vrouw Josephine terug van

een reis naar Nieuw-Holland (nu Australië). Het was een barre reis, met een hoog sterftcijfer onder opvarenden en lading: meer dan de helft van de bemanning moest het schip verlaten wegens ziekte, tien kangoeroes stierven van de kou en de botanist liet zijn hut ontruimen om een binnenverblijf voor de resterende dieren te creëren. De zieke emoes kregen suiker en wijn toegediend en werden nog zieker, en Baudin zelf begon bloed op te geven. Twee wombats stierven, maar er werd er minstens één in de armen van keizerin Josephine afgeleverd.

Wombats hebben troost gebracht waar verder weinig troost te vinden was. De Duitse filosoof Theodor Adorno was na de Tweede Wereldoorlog een vaste bezoeker van de Frankfurtsse dierentuin. Hij schreef in 1965 aan de directeur: ‘Zou het niet mooi zijn als de Zoo Frankfurt een stel wombats kon aankopen? [...] Ik herinner me uit mijn kindertijd een groot gevoel van identificatie met deze vriendelijke, bolle diertjes en het zou me met grote vreugde vervullen om ze weer te zien.’

Liefde is niet altijd genoeg. Rossetti's wombats gedijden niet goed in gevangenschap. Zijn laatste wombatschets is er een van hemzelf met zijn zakdoek over zijn gezicht, huilend bij het lijkje van een wombat. Eronder schreef hij een bedroefd kwatrijn:

*Ik bracht geen jonge wombat groot
om mij met zijn kraaloogjes te verblijden
Maar toen hij op zijn liefst en dikst was
en staartloos, moest hij overlijden!*

De
Groenlandse haai

In 1606 waarde er een verwoestende pestepidemie door Londen; de huizen van stervenden werden dichtgetimmerd met hun gezinnen erin en de theaters, de berengevechten en de bordelen werden per decreet gesloten. Dit was de tijd waarin Shakespeare een van zijn zeer weinige verwijzingen naar de pest deed, waarin hij ons hachelijke bestaan ving:

De doodsklok

Luidt, men vraagt nog zelden voor wie, en het leven van goede mensen

Loopt af voordat de bloem op hun hoed verwelkt

Ze sterven al voor ze ziek zijn.

Toen hij deze woorden schreef, zwom een Groenlandse haai die nu nog steeds leeft onbekommerd door de wateren van de noordelijke zeeën. Hij was indertijd misschien honderd jaar oud, met nog een tijd te gaan voordat hij seksueel rijp zou worden. Zijn ouders zouden oud genoeg zijn om tegelijk met Boccaccio geleefd te hebben, zijn over-grootouders waren tijdgenoten van Julius Caesar. Groenlandse haaien zwemmen al duizenden jaren in stilte, terwijl de bovengrondse wereld is afgebrand, heropgebouwd en weer afgebrand.

De Groenlandse haai is de oudste gewervelde op aarde, maar wetenschappers hebben pas onlangs kunnen vaststellen hoe oud precies. De Deense natuurkundige Jan Heinemeier ontdekte een manier om de kristallijne lens, een proteïnestructuur die in het oog wordt aangetroffen, op koolstof-14 te testen. De hoeveelheid koolstof-14, een radioactieve isotoop die van nature op aarde voorkomt, varieert van jaar tot jaar; er waren grote uitschieters in de jaren zestig, toen de mensheid het meest enthousiast was over

kernwapens, maar elke periode heeft zijn eigen koolstof-14-signatuur. Door de kristallijne lens in haaienogen te onderzoeken, was het mogelijk om heel grofweg hun geboortedatum vast te stellen: van de achtentwintig geteste haaien was de grootste, een vrouwtje van vijf meter, naar schatting ergens tussen de 272 en 512 jaar oud. Grootte wordt als een relatief goede indicator voor leeftijd beschouwd en er zijn Groenlandse haaien van zeven meter gemeld, dus het is heel wel mogelijk dat er momenteel haaien rondzwemmen die een heel eind in hun zesde eeuw zijn.

De Groenlandse haai valt niet op door zijn schoonheid. Zijn kop is plomp, zijn vinnen zijn te klein en zijn ogen trekken een lang, wormachtig kreeftje aan, de *Ommatokoita elongata*. Die kreeftjes hechten zich aan het hoornvlies van de haai en hangen als serpentes aan zijn oogbollen, waardoor hij bijna blind is en er walgelijker uitziet dan fair lijkt. Hij stinkt ook nog eens. Zijn lichaam bevat een hoge concentratie ureum, wat noodzakelijk is om te zorgen dat zijn lichaam dezelfde zoutconcentratie heeft als de oceaan zodat hij geen water verliest of absorbeert door osmose, maar daardoor ruikt hij wel naar plas – zo erg zelfs dat Inuit-legenden verhalen dat de haai is ontsproten aan de pispot van Sedna, de godin van de zee. Het ureum is ook het bestanddeel dat hem giftig maakt voor mensen als hij vers gegeten wordt. In rauwe, onbehandelde vorm kunnen de gifstoffen in het vlees je ‘haaidronken’ maken, met duizeligheid, wankelen, lallen en braken als gevolg. Het vlees wordt pas goed eetbaar als het maandenlang begraven wordt om te fermenteren en dan nog een paar maanden te drogen wordt gehangen. Het wordt geserveerd in kleine stukjes en *hákarl* genoemd; sommigen beschouwen het als een delicatessen, anderen als een gruwel. Het schijnt te smaken

naar een overrijpe kaas die in de hoogzomer een week lang op het zolderkamertje van je puberzoon heeft gelegen.

De Groenlandse haai is traag, zoals het zo'n eerbiedwaardige vis betaamt. Zijn topsnelheid, waarvoor hij zich tot het uiterste moet inspannen, ligt tussen de 2,75 en 3,5 kilometer per uur. Hoewel hij een van de twee grootste vleesetende zeedieren is, heeft hij een verbluffend traag metabolisme; om te overleven moet een haai van tweehonderd kilo het calorische equivalent van anderhalf chocoladekaakje per dag consumeren. In de baarmoeder zijn ze hongeriger dan in hun wakende leven: de sterkste foetus ontwikkelt scherpe tanden, eet zijn broertjes en zusjes op en komt in zijn eentje naar buiten, de zee in. Eenmaal geboren zijn ze niet alleen jagers, maar ook aaseters; er is wel een vermoeden dat ze op zeehonden jagen, die ze misschien inhaleren als die dobberend op het wateroppervlak liggen te slapen, maar ze eten grotendeels wat er maar van het ijs valt: rendieren, ijsberen. Ooit is het been van een man in de maag van een haai gevonden, maar van de rest geen spoor. De haai sterft zelfs nog trager. De scheepsarts Henry Dewhurst zag hoe een haai gevangen en gedood werd en schreef in 1834:

Als hij op het dek gehesen wordt, slaat hij zo hevig met zijn staart dat het gevaarlijk is om in de buurt te komen en de matrozen maken hem doorgaans zonder veel omhaal af. De delen die afgesneden worden vertonen nog enige tijd nadat het leven is uitgedoofd spiertrekkingen. Het dier is dus uitermate moeilijk te doden en het is onveilig om een hand in de bek te wagen, zelfs als de kop is afgehakt [...] Deze beweging is drie dagen later nog te observeren als men op het lichaamsdeel trapt of slaat.

Groenlandse haaien leiden een diep, geheim leven. Hoewel ze wel aan het oppervlak gezien zijn, blijven ze liever dicht bij de bodem van de oceaan, waar het donker en koud is; ze zijn wel aangetroffen op een diepte van 2200 meter, zes Eiffeltorens diep. Niemand heeft er ooit een zien baren; we hebben ze nooit zien paren. Hun onzichtbaarheid voor ons betekent ook dat we niet weten hoe ernstig bedreigd ze zijn; ze staan momenteel te boek als ‘bijna bedreigd’, maar ze zouden de meest voorkomende haaien ter wereld kunnen zijn óf bijna uitgestorven. We weten wel dat er een tijdlang grote overbevissing heeft plaatsgevonden – dertigduizend per jaar tussen 1900 en 1910 – om walvistraan uit hun lichaam te winnen. Naar verluidt waren er plaatsen in de Noorse archipel met huizen die vijftig jaar geleden waren beschilderd met verf gemaakt van de leverolie van de haai die nog steeds glommen als nieuw: een unieke verfsoort. We weten ook dat het honderdvijftig jaar duurt voordat een vrouwtje aan paren toe is en dat ze zich dus langzaam voortplanten. Er werd ook geloofd dat ze uitstekende ouders waren: de tweede-eeuwse Griekse dichter Oppianus beweerde dat een haaienmoeder bij dreigend gevaar haar grote, holle bek opende en haar jongen erin verborg. Aangezien dit, helaas, naar alle waarschijnlijkheid volkomen onwaar is, zullen we zelf voor ze moeten zorgen.

Omdat ze zo ver bij onze schepen en duikers vandaan wonen, weten we niet waar ze zwemmen. Ze komen alleen naar het oppervlak op plekken waar het koud genoeg voor ze is, in het Noordpoolgebied rond Groenland en IJsland, maar ze zijn ook aangetroffen in de diepten nabij Frankrijk, Portugal en Schotland. Wetenschappers zeggen dat ze overal kunnen zitten waar de oceaan diep en koud genoeg is; ze zouden veel dichterbij kunnen zijn dan we denken.

Ik ben blij dat ik geen Groenlandse haai ben; ik heb niet genoeg gedachten om vijfhonderd jaar mee te vullen. Maar het idee dat ze er zijn vind ik hoopvol. Ze zullen ons door elke wervelende chaos die we nu misschien doormaken heen zien gaan, en door de klap die daarop zal volgen, en ze zullen de dingen die daarna komen doormaken, de dingen waarvan wij ons nog geen voorstelling kunnen maken: de transformaties, de onthullingen, de mogelijke bevrijdingen. Dat is hun schoonheid en die is adembenemend: zij gaan verder. Dit trage, onwelriekende, halfblinde wezen is misschien het enige op deze planeet wat bij eeuwigheid in de buurt komt.